FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT L.A. GEELHOED

fremsat den 26. september 2002 [1]

Indhold

I — Indledning: sagens baggrund I-3272

II — Relevante aftalebestemmelser I-3273

A — Rammeaftalen af 31. marts 1994 (jf. punkt 1 og 2) I-3273

B — Tillægget af 14. januar 1999 til rammeaftalen I-3276

III — Retsforhandlinger og parternes påstande I-3277

IV — Stillingtagen I-3280

A — Indledende bemærkning I-3280

B — Formalitetsspørgsmålene I-3281

a) Formalitetsindsigelsen I-3281

b) Spørgsmålet om, hvorvidt den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand kan antages til realitetsbehandling I-3284

c) Spørgsmålet om, hvorvidt Parlamentets påstande vedrørende anvendelsen af rammeaftalens artikel 5, stk. 1, og artikel 6, stk. 3, i forbindelse med overskridelsen af fristen for færdiggørelse i henhold til aftalen kan antages til realitetsbehandling I-3285

C — Fortolkningen af rammeaftalens artikel 3, stk. 2 og 3, artikel 5 samt artikel 6, stk. 3 ..... I-3286

1) Forligsudvalgets udtalelse I-3286

2) Parternes anbringender og argumenter I-3288

3) Stillingtagen I-3291

D — Anvendelsen af artikel 3, stk. 2 og 3, artikel 5, stk. 1, 2 og 3, samt artikel 6, stk. 3, på de faktiske omstændigheder i sagen I-3293

1) De faktiske omstændigheder I-3293

2) Stillingtagen I-3296

a) Indledende bemærkninger I-3296

b) Force majeure I-3298

1 — Originalsprog: nederlandsk.

c) Ugunstigt vejrlig I-3304
d) Administrative påbud I-3307
e) Yderligere arbejder og ændringer (rammeaftalens artikel 5, stk. 3) ... I-3307
f) Anvendelse af rammeaftalens artikel 6, stk. 3 ..... I-3308
g) Sagens omkostninger I-3309
V — Forslag til afgørelse I-3310

I — Indledning: sagens baggrund

1. Der er opstået en tvist mellem på den ene side Europa-Parlamentet og på den anden side Société d'aménagement et d'équipement de la Région de Strasbourg (herefter »SERS«) og Ville de Strasbourg om fortolkningen og gennemførelsen af en række bestemmelser i en rammeaftale, de tre parter indgik den 31. marts 1994. Denne aftale havde bl.a. til formål at regulere forholdet mellem parterne under byggeriet af et ejendomskompleks, som SERS skulle opføre for Parlamentet.

2. Allerede forinden, den 5. oktober 1992, havde Ville de Strasbourg besluttet at stille en grund til rådighed til dette formål. Ved aftale af 31. august 1993 blev det overdraget SERS at gennemføre og forestå byggeriet. SERS er et såkaldt halvoffentligt selskab, der er stiftet af Ville de Strasbourg for at udarbejde og gennemføre ejendomsprojekter på byrådets vegne. Rammeaftalen med bilag, som blev indgået den 31. marts 1994, fastlægger forholdet mellem parterne under opførelsen, færdiggørelsen og afleveringen af den nye bygning samt efter afleveringen. Den foreliggende sag angår navnlig rammeaftalens bestemmelser om tidspunktet for færdiggørelse, forsinkelser af byggeriet, der kan føre til udskydelse af dette tidspunkt, konventionalbod i tilfælde af for sen færdiggørelse og pligten til i en sådan situation at betale såkaldte byggerenter.

3. Byggeriet blev af forskellige grunde forsinket og den nye bygning først færdiggjort næsten et år efter det i aftalen fastsatte tidspunkt, nemlig den 31. december 1997. Efter SERS' opfattelse berettiger disse grunde, at der fastsættes et senere tidspunkt end det i aftalen bestemte. Parlamentet deler ikke denne opfattelse. Oprindelig drejede tvisten sig især om fortolkningen af rammeaftalens bestemmelser om tidspunktet for færdiggørelse, om konventionalbod i tilfælde af for sen færdiggørelse og om pligten til at betale byggerenter for tidsrummet mellem det i aftalen fastsatte og det faktiske færdiggørelsestidspunkt (den 15. december 1998).

4. For at bilægge deres tvist om det faktiske tidspunkt for færdiggørelse og aflevering af bygningen og tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen indgik Parlamentet og Ville de Strasbourg den 14. januar 1999 tre aftaler, som den 19. januar 1999 også blev undertegnet af SERS.

Det drejer sig om følgende:

— et tillæg til rammeaftalen, hvorved der ved en tilføjelse til aftalens artikel 29 blev nedsat et Forligsudvalg, hvis eneste opgave var at bilægge parternes tvist om fortolkningen og anvendelsen af rammeaftalens artikel 3, 5, 6 og 25 for så vidt angår tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen

— en forligsprotokol, hvorved parterne besluttede at forelægge Forligsudvalget deres tvist som beskrevet i ovennævnte tillæg

— en bekræftelse af, at bygningen var blevet færdiggjort; heri enedes parterne navnlig om, at det i rammeaftalens artikel 4, stk. 1, omhandlede tidspunkt for færdiggørelse af bygningen skulle fastsættes til den 15. december 1998, og at den mellem SERS og Parlamentet indgåede langtidslejekontrakt som følge heraf skulle træde i kraft på dette tidspunkt og på de betingelser, der var fastsat i rammeaftalen.

5. Den 22. marts 1999 afgav Forligsudvalget den fordrede udtalelse. Parlamentet, som var uenigt i visse punkter i udtalelsen, har i henhold til artikel 1, stk. 2, i det i punkt 4 ovenfor nævnte tillæg ved stævning indleveret til Justitskontoret for De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans anlagt sag til prøvelse af udtalelsen.

II — Relevante aftalebestemmelser

A — *Rammeaftalen af 31. marts 1994 (jf. punkt 1 og 2)*

6. Følgende bestemmelser i rammeaftalen er relevante for den foreliggende sag:

Artikel 3, stk. 2

»Bygningen skal være færdiggjort senest den 31. december 1997.«

Artikel 3, stk. 3

»Arbejderne på bygningens overjordiske dele skal påbegyndes den 1. oktober 1994. SERS har fra og med denne dato en frist på 36 måneder til at færdiggøre bygningen.

Fristen for færdiggørelse i henhold til dette stykke kan dog forlænges med rimelig tid, hvis der indtræder en forsinkelse, som SERS kan begrunde behørigt. Dette gælder navnlig i tilfælde af:

— yderligere arbejder eller ændringer, som begæres af Europa-Parlamentet

— forsinkelser i forbindelse med indhentelse af administrative tilladelser, som må tilskrives myndigheder med ansvar for at forberede eller udfærdige disse tilladelser, eller som må tilskrives tredjemand

— følgerne af, at en (eller flere) af entreprenørens underleverandører går i betalingsstandsning eller konkurs

— force majeure eller hændeligt uheld i den forstand, hvori disse begreber er anvendt i retspraksis og teori

— strejke, som berører byggepladsen

— beslutning eller påbud truffet af en administrativ myndighed eller en domstol om, at arbejdet skal indstilles

— hærværk, ugunstigt vejrlig, naturkatastrofer, krig, terrorisme, arkæologiske udgravninger

— udeblivelse af eller forsinkelse i mere end tre uger af svar fra Europa-Parlamentet på meddelelser, som tilstilles det.«

Artikel 5, stk. 1

»Selv i tilfælde, hvor fristen på 36 måneder som omhandlet i artikel 3, stk. 3, overskrider det i artikel 3, stk. 2, omhandlede tidspunkt, eventuelt forlænget i medfør af artikel 5, stk. 2, skal SERS fra og med det i

artikel 3, stk. 2, angivne tidspunkt, eventuelt forlænget i henhold til artikel 5, stk. 2, eo ipso og uden formalia, alene på grund af denne overskridelse betale en konventionalbod for forsinkelse på 28 000 ECU pr. arbejdsdag op til 3% af de fastsatte byggeomkostninger (arbejdsomkostninger plus udgifter til syn og skøn).

[...]

Pligten til at betale en konventionalbod for forsinkelse — eller den i henhold til ovennævnte stykke reducerede bod — ophører at løbe den dag, hvor det konstateres, at bygningen er færdiggjort som omhandlet i artikel 4, og under alle omstændigheder, når den øverste grænse nås.«

Artikel 5, stk. 2

»Den i artikel 3, stk. 2, foreskrevne frist kan forlænges i tilfælde af:

— force majeure eller hændeligt uheld, som er behørigt godtgjort

— beslutning truffet af en forvaltningsdomstol eller en almindelig domstol, i hvilken det bestemmes, at arbejdet skal indstilles

— naturkatastrofer, krig, terrorisme, arkæologiske udgravninger

— ugunstigt vejrlig, som er anerkendt af Caisse des Congés Payés du Bâtiment de Strasbourg

— forsinkelser i forbindelse med indhentelse af administrative tilladelser, som må tilskrives de myndigheder, der er ansvarlige for at forberede eller udfærdige sådanne tilladelser, med undtagelse af tilladelser, som Ville de Strasbourg er ansvarlig for.

I disse tilfælde skal en yderligere frist fastsættes efter fælles overenskomst mellem parterne eller, i mangel af en sådan overenskomst, af den i artikel 29 nævnte domstol.

Så snart SERS får kendskab hertil, skal virksomheden underrette Europa-Parlamentet om alle eventuelle forsinkelser. Hvis der ikke sker en sådan underretning, kan SERS ikke påberåbe sig ovennævnte grunde med henblik på yderligere fristforlængelse.«

Artikel 5, stk. 3

»Ved det i artikel 3.2 anførte tidspunkt er der ikke taget hensyn til arbejder eller

ændringer, som Europa-Parlamentet har forlangt eller godkendt.

[...]«

Artikel 6, stk. 3

»Byggerenter pålægges samtlige udgiftsposter, som opføres på regnskabet fra og med det tidspunkt, hvor SERS betaler dem, til det tidspunkt, hvor den første opgørelse af foreløbige investeringsomkostninger fastsættes [...]

[...]

Europa-Parlamentet betaler ikke byggerenter for tidsrummet mellem tidspunktet for færdiggørelse i henhold til artikel 3, stk. 2, efter eventuel forlængelse i henhold til artikel 5, stk. 2, og det faktiske tidspunkt for færdiggørelse, hvis færdiggørelse efter det planlagte tidspunkt er en følge af fejl begået af SERS, eller af en forsinkelse, som den domstol, der henvises til i artikel 29, ikke anser for berettiget.«

Artikel 25

»Den generelle tidsplan (bilag 6 til rammeaftalen) skal iagttages, og SERS skal i de ovennævnte månedlige rapporter præsentere tidsplanerne for byggeriet. Eventuelle forsinkelser skal anmeldes og begrundes, og SERS skal i sådanne tilfælde underrette Parlamentet om, hvilke tilfredsstillende foranstaltninger SERS har til hensigt at træffe, med forbehold af bestemmelsen i rammeaftalens artikel 5, for at afhjælpe situationen.«

Artikel 29

»I mangel af mindelig aftale mellem parterne skal samtlige tvister, der opstår i forbindelse med denne aftale, forelægges for De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans [...]«

B — *Tillægget af 14. januar 1999 til rammeaftalen*

7. Den relevante bestemmelse i tillægget er artikel 1. Den har følgende ordlyd:

»1. Som en tilføjelse til rammeaftalens artikel 29, og udelukkende for at

bilægge tvisten om fortolkningen og anvendelsen af rammeaftalens artikel 3, 5, 6 og 25 for så vidt angår fastsættelsen af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen, nedsættes et Forligsudvalg efter den fremgangsmåde, som er fastlagt i den »forligsprotokol«, der er vedføjet dette tillæg som bilag I.

2. Forligsudvalget afgiver på grundlag af bestemmelserne i rammeaftalen en udtalelse om tvisten, idet det udelukkende tager stilling til retlige spørgsmål.

Begge parter har pligt til at efterkomme udtalelsen, idet de dog senest 30 kalenderdage fra meddelelsen af udtalelsen kan indbringe denne for den domstol, der er angivet i rammeaftalens artikel 29.«

III — Retsforhandlinger og parternes påstande

8. Parlamentet indleverede stævningen til Rettens Justitskontor den 20. april 1999, hvorefter Rettens justitssekretær ved skrivelse af 21. april 1999 bekræftede modtagelsen heraf. I skrivelsen henledte justitssekretæren Parlamentets opmærksomhed på, at Retten ifølge EF-traktatens artikel 181 (efter ændring nu artikel 238 EF) ikke har kompetence til at træffe afgørelse i henhold til en voldgiftsbestemmelse om et søgsmål anlagt af en institution. Endvidere meddelte justitssekretæren Parlamentet, at stævningen i henhold til artikel 47, stk. 1, i EF-statutten for Domstolen ville blive oversendt til Domstolens justitssekretær, medmindre Parlamentet inden den 3. maj 1999 havde tilkendegivet, at det rent faktisk havde til hensigt at anlægge søgsmål ved Retten.

9. Den 28. april 1999 svarede Parlamentet, at det ikke have nogen indvendinger imod, at stævningen blev oversendt til Domstolens justitssekretær. Stævningen blev derpå, den 4. maj 1999, oversendt til Domstolens Justitskontor, hvor den blev registreret den følgende dag.

10. Den 23. juli 1999 rejste SERS i henhold til artikel 91, stk. 1, i Domstolens procesreglement formalitetsindsigelse mod søgsmålet.

11. Ved kendelse af 7. december 1999 besluttede Domstolen i henhold til artikel 91, stk. 4, i procesreglementet, efter at have hørt generaladvokaten, at henskyde formalitetsindsigelsen til afgørelse i forbindelse med sagens realitet.

12. Den 7. april 2000 anmodede Parlamentet under henvisning til artikel 82a, stk. 1, litra b), i procesreglementet om, at sagen blev udsat, idet der pågik forhandlinger mellem parterne. Ved skrivelse af 17. april 2000, som indgik til Justitskontoret den 20. april 2000, fremsatte SERS og Ville de Strasbourg indsigelse mod denne anmodning med den begrundelse, at SERS ikke havde deltaget i de af Parlamentet nævnte forhandlinger. På dette grundlag blev sagen ikke udsat.

13. Parterne afgav mundtlige indlæg i retsmødet den 24. januar 2002.

14. For så vidt angår formalitetsindsigelsen har Parlamentet nedlagt følgende påstande:

— Formalitetsindsigelsen tages ikke til følge.

— Frifindelse for den af Ville de Strasbourg og SERS nedlagte påstand om, at Parlamentet tilpligtes at betale en erstatning for sagsomkostninger på 20 000 EUR.

— Ville de Strasbourg og SERS tilpligtes at betale sagens omkostninger.

— Søgsmålet antages til realitetsbehandling; subsidiært henvises søgsmålet til afgørelse ved Retten i Første Instans.

15. For så vidt angår sagens realitet har Parlamentet nedlagt følgende påstande:

— SERS tilpligtes at betale konventionalbod for forsinkelse fra og med den 9. januar 1998, som var det tidspunkt, bygning IPE IV skulle have stået færdig i henhold til aftalen, til og med den 14. december 1998, som var dagen før den dag, hvor nævnte bygning stod færdig. Subsidiært tilpligtes SERS at betale bod for forsinkelse fra den dag, Domstolen finder, at bygningen skulle have stået færdig i henhold til aftalen.

— Forsinkelserne efter den 9. januar 1998, som var det tidspunkt, bygning IPE IV skulle have stået færdig i henhold til aftalen, er uberettigede, og Europa-Parlamentet skal derfor ikke betale byggerenter fra og med den dag, bygning IPE IV skulle have stået færdig i henhold til aftalen, til og med den 14. december 1998, som var dagen før den dag, bygningen blev fastslået at stå færdig. Subsidiært skal Europa-Parlamentet ikke betale byggerenter fra den dag, Domstolen finder, at bygningen skulle have stået færdig i henhold til aftalen.

— Forligsudvalgets udtalelse annulleres.

— De sagsøgte tilpligtes at betale sagens omkostninger.

— Det fastslås, at de sagsøgtes modpåstand vedrørende Forligsudvalgets udtalelse ikke kan antages til realitetsbehandling.

— Frifindelse for de sagsøgtes påstand om betaling af en erstatning for procesudgifter på 300 000 FRF.

— Frifindelse for alle sagsøgtes øvrige påstande.

16. For så vidt angår formalitetsindsigelsen har SERS og Ville de Strasbourg nedlagt følgende påstande:

— Den af Ville de Strasbourg og SERS rejste formalitetsindsigelse mod Europa-Parlamentets søgsmål antages til realitetsbehandling og tages til følge i henhold til artikel 91 ff. i Domstolens procesreglement.

— Det fastslås, at den aftalte frist på 30 dage for at anlægge søgsmål ved en kompetent domstol til prøvelse af Forligsudvalgets udtalelse var udløbet den dag, søgsmålet blev anlagt ved Domstolen (den 5. maj 1999).

— Det fastslås, at Forligsudvalgets udtalelse er endelig og uigenkaldelig.

— Europa-Parlamentet tilpligtes at betale sagens omkostninger og betaler til hver af parterne, dvs. Ville de Strasbourg og SERS, 20 000 EUR som erstatning for procesudgifter.

— Subsidiært, og for det usandsynlige tilfælde, at Domstolen skulle beslutte at henskyde formalitetsindsigelsen til afgørelse i forbindelse med sagens realitet eller at forkaste indsigelsen ved en særskilt beslutning, fastslås det, at Ville de Strasbourg og SERS indrømmes nye frister til at fremsætte anbringender vedrørende sagens realitet.

17. For så vidt angår sagens realitet har SERS og Ville de Strasbourg nedlagt følgende påstande:

— Det fastslås, at SERS og Ville de Strasbourg har fremsat modpåstand vedrørende Forligsudvalgets udtalelse for så vidt angår den del, hvori Forligsudvalget fandt, at fristen for færdiggørelse udløb den 31. december 1997, og at dette tidspunkt alene kunne forlænges under henvisning til de i rammeaftalens artikel 5, stk. 2, anførte grunde.

— Det fastslås, at fristen den 31. december 1997 alene er en foreløbig frist, som kan forlænges, hvis der foreligger grunde hertil, der er berettigede i henhold til samtlige bestemmelser i artikel 3, idet disse bestemmelser udgør et udeleligt hele.

Og for så vidt angår Europa-Parlamentets søgsmål:

— Frifindelse.

— Det fastslås, at Domstolen ikke har en anden eller en videregående kompetence end Forligsudvalget.

— Det fastslås, at Domstolen alene kan tage stilling til de på tvisten anvendelige retsprincipper, og at den ikke kan prøve de faktiske omstændigheder og så meget desto mindre afsige en dom om eller fastsætte færdiggørelsestidspunktet, idet der er tale om faktiske omstændigheder, som ikke er omfattet af forligsproceduren, og som heller ikke er omfattet af Domstolens kompetence, eftersom Domstolen træffer afgørelse i henhold til overførselsvirkning, der følger af den af Europa-Parlamentet anlagte sag.

— Forligsudvalgets udtalelse bekræftes for så vidt angår alle de dele, der ikke er genstand for det af SERS og Ville de Strasbourg indbragte søgsmål.

— Europa-Parlamentet tilpligtes at betale sagens omkostninger og at betale en erstatning for procesudgifter på 300 000 FRF.

IV — Stillingtagen

A — *Indledende bemærkning*

18. Den foreliggende sag rejser tre rækker spørgsmål, som vedrører henholdsvis:

— formaliteten

— fortolkningen af en række bestemmelser i rammeaftalen mellem Parlamentet, SERS og Ville de Strasbourg

— anvendelsen af disse bestemmelser på de faktiske omstændigheder i forbindelse med byggeriet.

19. Jeg behandler sagens forskellige aspekter på grundlag af denne inddeling af spørgsmålene, i den ovenfor nævnte rækkefølge.

B — *Formalitetsspørgsmålene*

20. Parterne har i deres påstande rejst tre forskellige formalitetsindsigelser.

a) Den af SERS og Ville de Strasbourg rejste formalitetsindsigelse mod Parlamentets søgsmål i henhold til procesreglementets artikel 91, stk. 1.

b) Parlamentets påstand om, at den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand vedrørende Forligsudvalgets udtalelse ikke kan antages til realitetsbehandling.

c) De af SERS og Ville de Strasbourg fremførte anbringender, hvori der implicit er nedlagt påstand om, at Parlamentets anbringender, der tager sigte på, at Domstolen skal tage stilling til anvendelsen af rammeaftalen på de faktiske omstændigheder i forbindelse med byggeriet, ikke kan antages til realitetsbehandling. Ifølge de sagsøgte har Parlamentets søgsmål overførende virkning og kan derfor, ratione materiae, kun omfatte emnet for Forligsudvalgets udtalelse. Domstolen skal følgelig begrænse sin prøvelse af Parlamentets søgsmål til kun at omfatte de retlige spørgsmål, som udvalget har behandlet. Heraf kan modsætningsvis udledes, at de sagsøgte finder, at Parlamentets søgsmål ikke kan admitteres i den udstrækning, det ligeledes drejer sig om anvendelsen af rammeaftalen på de faktiske omstændigheder i sagen.

a) Formalitetsindsigelsen

21. De to anbringender, som SERS og Ville de Strasbourg har gjort gældende til støtte for formalitetsindsigelsen mod Parlamentets søgsmål, kan sammenfattes kort.

22. For det første er søgsmålet anlagt for sent, eftersom stævningen først blev registreret af Domstolens Justitskontor den 5. maj 1999. Det er Domstolen, der er den kompetente retsinstans. Det er i den forbindelse uden betydning, at stævningen blev indleveret til Rettens Justitskontor allerede den 20. april 1999, dvs. inden udløbet af den foreskrevne frist på 30 dage for at rejse søgsmål.

23. For det andet kunne Rettens justitssekretær ikke oversende sagens akter til Domstolens justitssekretær ved en simpel skrivelse. Denne forenklede fremgangsmåde, som er foreskrevet i artikel 47, stk. 1, i EF-statutten for Domstolen (herefter »statutten«), kan kun anvendes, når en stævning, der er stilet til Domstolen, fejlagtigt er blevet indleveret til Rettens justitssekretær (eller omvendt). I det foreliggende tilfælde er der imidlertid ikke sket nogen fejl. Stævningen var stilet til Retten og blev indleveret til dennes justitskontor. Retten burde have anvendt statuttens artikel 47, stk. 2.

24. Over for dette første anbringende har Parlamentet gjort gældende, at måden, hvorpå Retten og Domstolen indbyrdes berigtiger adressaten for en stævning, ikke har nogen betydning for søgsmålsfristerne. Dette fremgår af selve ordlyden af statuttens artikel 47, hvori der intet nævnes om hverken en frist eller udløbet af en sådan. For at et søgsmål er anlagt inden for den foreskrevne frist, kræves det kun, at det er blevet indbragt rettidigt ved et af justitskontorerne for »Domstolen« som institution.

25. Hvad det andet anbringende angår har Parlamentet anført, at det bygger på en overdrevent formalistisk fortolkning af statuttens artikel 47. En rigoristisk anvendelse af de fremgangsmåder, der foreskrives i artikel 47, stk. 1 og 2, bidrager ikke til en hensigtsmæssig og smidig retspleje. Desuden har Parlamentet bemærket, at det — således som det klart fremgår af den skrivelse, som var bilagt stævningen — tog hensyn til, at dets søgsmål eventuelt ikke var stilet til den korrekte retsinstans. For at tage højde for denne eventualitet anmodede Parlamentet Rettens justitssekretær om i så fald at oversende stævningen til Domstolens justitssekretær. Subsidiært har Parlamentet, for det tilfælde at Domstolen alligevel afgør, at oversendelsen var i strid med forskrifterne, nedlagt påstand om, at sagen henvises til Retten, således at denne formelt kan erklære sig inkompetent og på ny henvise sagen til Domstolen.

26. Min vurdering af det første anbringende kan udtrykkes kort. Det fremgår af ordlyden af statuttens artikel 47, stk. 1, at når Domstolen ved en kendelse har henvist et søgsmål til Retten eller omvendt, er sagen anlagt som foreskrevet ved den anden retsinstans, også selv om søgsmålsfristen var udløbet på det tidspunkt, henvisningskendelsen blev afsagt. Heraf udleder jeg, at der ved afgørelsen af, om søgsmål er anlagt inden for den foreskrevne frist, skal tages hensyn til det tidspunkt, hvor stævningen er blevet indleveret første gang, hvad enten dette er sket til Rettens eller Domstolens Justitskontor.

27. Denne fortolkning bekræftes i øvrigt af artikel 3, stk. 6, i instruksen for Rettens justitssekretær, hvori det bestemmes, at den indleveringsdato, der skal angives i registeret, er den dato, hvor stævningen er blevet indleveret til Domstolens justitssekretær. Skønt der hvad dette angår ikke findes nogen udtrykkelig instruktion for Domstolens justitssekretær, skal denne i henhold til statuttens artikel 47, stk. 2, følge den samme fremgangsmåde.

28. Det første anbringende til støtte for påstanden om, at søgsmålet ikke kan antages til realitetsbehandling, er følgelig ikke begrundet.

29. Jeg må drage den samme konklusion vedrørende det andet anbringende. Når det er blevet fastslået, at et søgsmål er blevet anlagt rettidigt, er måden, hvorpå Retten har oversendt en stævning, som fejlagtigt er blevet stilet til denne, til Domstolen, uden betydning for, om søgsmålet kan antages til realitetsbehandling. Stk. 1 og 2 i statuttens artikel 47 skal fortolkes i lyset af disse betragtninger.

30. Ud fra et procesøkonomisk synspunkt bør anvendelsesområdet for statuttens artikel 47, stk. 1, fortolkes bredt, således at det ikke kun omfatter tilfælde, hvor en stævning »fejlagtigt« er blevet indleveret til justitskontoret for en retsinstans, som den ikke burde være blevet indleveret til, men også tilfælde, hvor en stævning fejlagtigt er blevet stilet til justitskontoret for en inkompetent retsinstans, når det umiddelbart står klart, at stævningen skulle have været stilet til den anden retsinstans' justitskontor. Den mest hensigtsmæssige fremgangsmåde til berigtigelse af sådanne »tekniske« fejl er den, der angives i statuttens artikel 47, stk. 1. I praksis er det derfor den, der benyttes af justitssekretærerne ved Retten og Domstolen.

31. I tilfælde, hvor det ikke er åbenbart, at stævningen fejlagtigt er stilet til det pågældende justitskontor, finder den mere omfattende procedure i statuttens artikel 47, stk. 2, anvendelse. Retten (eller i givet fald Domstolen) skal i sådanne tilfælde, efter at have undersøgt stævningen, afsige en kendelse, hvori den erklærer sig inkompetent til at prøve søgsmålet.

32. I det foreliggende tilfælde kan der ikke være tvivl om, at Parlamentets søgsmål skulle have været anlagt ved Domstolen. Det var med rette, at Rettens justitssekretær i sin skrivelse af 21. april 1999 henledte Parlamentets opmærksomhed på, at Retten ifølge artikel 3, stk. 1, litra c), i afgørelsen om oprettelse af Retten i Første Instans [2] ikke har kompetence efter artikel 238 EF til

2 — Rådets afgørelse 88/591/EKSF, EØF, Euratom af 24.10.1988 om oprettelse af De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans (EFT L 319, s. 1; berigtigelse offentliggjort i EFT 1989 L 241, s. 4; den fulde tekst offentliggjort på ny i EFT 1989 C 215, s. 10), senest ændret ved Rådets afgørelse 1999/291/EF, EKSF, Euratom af 26.4.1999 om ændring af afgørelse 88/591 med henblik på at åbne mulighed for, at Retten sættes af en enkelt dommer (EFT L 114, s. 52).

at træffe afgørelse i henhold til en voldgiftsbestemmelse om et søgsmål anlagt af en fællesskabsinstitution. At justitssekretæren i denne situation agtede at oversende stævningen til Domstolens justitssekretær i overensstemmelse med statuttens artikel 47, stk. 1, var en logisk følge heraf.

33. Det andet anbringende til støtte for påstanden om, at søgsmålet ikke kan antages til realitetsbehandling, kan følgelig heller ikke tiltrædes.

b) Spørgsmålet om, hvorvidt den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand kan antages til realitetsbehandling

34. Jeg er ikke enig i Parlamentets påstand om, at den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand vedrørende Forligsudvalgets udtalelse ikke kan antages til realitetsbehandling, fordi den er fremsat for sent, idet den først blev nedlagt i svarskriftet, som blev indført i registeret den 8. marts 2000.

35. Forligsudvalgets udtalelse var bindende for parterne, dog således at den kunne være genstand for et søgsmål. En udtalelse kan, selv om den ikke giver den ene part fuldt medhold, alligevel være acceptabel for denne part. Når den anden part imidlertid vælger at anlægge sag til prøvelse af en sådan afgørelse, kan det endelige resultat blive endnu mere ufordelagtigt for den part, som havde affundet sig med den, således at det følger af princippet om, at parterne i en sag skal have lige muligheder, at sidstnævnte part også skal kunne fremsætte indsigelser mod den bindende udtalelse, som er blevet anfægtet.

36. Hvad dette angår henviser jeg ligeledes til procesreglementets artikel 116, stk. 1, andet led, hvorefter indstævnte i appelsager har en tilsvarende ret til at nedlægge en modpåstand [3]. Domstolens praksis bekræfter, at en sådan modpåstand kan nedlægges, selv om den oprindelige søgsmålsfrist er udløbet [4]. Det følger heraf, at den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand, som i øvrigt er i overensstemmelse med de argumenter, de to parter gjorde gældende for Forligsudvalget, kan antages til realitetsbehandling.

37. For fuldstændighedens skyld skal jeg desuden bemærke, at den omhandlede modpåstand ville kunne antages til realitetsbehandling efter de franske procesregler

3 — Dom af 30.3.2000, sag C-265/97 P, VBA mod Florimex m.fl., Sml. I, s. 2061.

4 — Dom af 1.6.1994, sag C-136/92 P, Kommissionen mod Brazzelli Lualdi m.fl., Sml. I, s. 1981, præmis 69-73.

for forvaltningssager, hvis disse havde fundet anvendelse [5].

Forligsudvalgets udtalelse, for så vidt der ikke rettidigt anlægges sag til prøvelse heraf ved den i rammeaftalens artikel 29 angivne domstol.

c) Spørgsmålet om, hvorvidt Parlamentets påstande vedrørende anvendelsen af rammeaftalens artikel 5, stk. 1, og artikel 6, stk. 3, i forbindelse med overskridelsen af fristen for færdiggørelse i henhold til aftalen kan antages til realitetsbehandling

40. Indholdsmæssigt vedrører denne pligt imidlertid kun de i tillæggets artikel 1, stk. 1, omhandlede retsspørgsmål. Når der er tale om andre spørgsmål end disse, har parterne stadig ret til at indbringe deres eventuelle tvister om gennemførelsen af rammeaftalen for den i aftalens artikel 29 omhandlede domstol.

38. Der er ikke belæg i rammeaftalens artikel 29 eller i tillægget af 14. marts 1999 for SERS' og Ville de Strasbourgs opfattelse af, at Parlamentets søgsmål kun kan omfatte de punkter, som er omhandlet i Forligsudvalgets udtalelse.

41. Parlamentet har, efter min mening med rette, påstået, at en opfattelse, der indebærer, at Domstolen skal træffe separate afgørelser, først om indsigelserne mod Forligsudvalgets udtalelse og derpå, under en særskilt sag, om de øvrige spørgsmål vedrørende gennemførelsen af rammeaftalen, ikke er holdbar ud fra princippet om procesøkonomi.

39. Ifølge tillæggets artikel 1, stk. 1, har parterne aftalt, at tvister om fortolkningen og anvendelsen af rammeaftalens artikel 3, 5, 6 og 25 for så vidt angår det i aftalen fastsatte tidspunkt for færdiggørelse skal løses ved forelæggelse af sådanne spørgsmål for et forligsudvalg. Ifølge stk. 2, andet afsnit, har parterne pligt til at efterkomme

42. Det bemærkes endvidere, at de spørgsmål vedrørende fortolkningen og anvendelsen af rammeaftalen, der blev forelagt Forligsudvalget, indholdsmæssigt knytter sig tæt til de af Parlamentet nedlagte påstande, hvorefter Domstolen skal tage stilling til, hvornår den nye bygning skulle have været færdiggjort i henhold til rammeaftalen med de retlige konsekvenser, der følger heraf i henhold til aftalens artikel 5, stk. 1, og artikel 6, stk. 3.

5 — Spørgsmålet om Domstolens kompetence til at påkende et modkrav og dettes behandling i formaliteten skal alene vurderes i henhold til artikel 238 EF og procesreglementet. Jf. i denne retning dom af 18.12.1986, sag 426/85, Kommissionen mod Zoubek, Sml. s. 4057, præmis 10. Med hensyn til fransk ret, jf. A. Laubadère, F. Moderne og P. Delvolvé: *Traité des contrats administratifs*, bind 2, 2. udg., Paris 1984, s. 1027.

43. Jeg er følgelig af den opfattelse, at Domstolen i den foreliggende sag fuldt ud kan realitetsprøve Parlamentets påstande og træffe afgørelse om disse.

C — *Fortolkningen af rammeaftalens artikel 3, stk. 2 og 3, artikel 5 samt artikel 6, stk. 3*

1) Forligsudvalgets udtalelse

44. Rammeaftalens parter forelagde Forligsudvalget følgende to spørgsmål om fortolkningen af artikel 3, stk. 2 og 3, artikel 5 samt artikel 6, stk. 3:

— Hvori består den metode til fastsættelse af tidspunktet for færdiggørelse af bygningen i henhold til aftalen, der er fastsat i bestemmelserne i rammeaftalens artikel 3, stk. 2 og 3, og artikel 5?

— Hvad nærmere angår den bestemmelse om fritagelse af Parlamentet for at betale byggerenter, der følger af sidste afsnit i rammeaftalens artikel 6, stk. 3: Hvad skal der forstås ved udtrykkene »fejl begået af SERS« og »en forsinkelse, som den domstol, der henvises til i artikel 29, ikke anser for berettiget«?

45. Der herskede principiel uenighed mellem Parlamentet og SERS med hensyn til det første spørgsmål, hvilken kort sammenfattes i Forligsudvalgets udtalelse, afdeling V.2.

46. Efter Parlamentets opfattelse skal der sondres mellem på den ene side bestemmelserne i artikel 3, stk. 2, og artikel 5 og på den anden side bestemmelserne i artikel 3, stk. 3. I artikel 3, stk. 2, fastlægges et tidspunkt for færdiggørelse i henhold til aftalen, der kun kan udskydes af de i artikel 5, stk. 2, angivne grunde. Der kan i dette øjemed ikke tages hensyn til de grunde, der angives i artikel 3, stk. 3. Det eneste formål med den sidstnævnte bestemmelse er at fastsætte en foreløbig frist for, hvornår arbejdet skal være udført. Artikel 3, stk. 3's funktion i aftalen er:

— dels at fastlægge den foreløbige frist, på grundlag af hvilken tidspunktet for færdiggørelse er blevet bestemt (36 måneder)

— dels at fastsætte, hvilke grunde der kan give anledning til at forlænge denne frist, dog inden for en tidsramme på tre måneder, der under alle omstændigheder udløber den 31. december 1997.

Den i artikel 3, stk. 2, fastsatte dato den 31. december 1997 er således fremkommet ved at sammenlægge den foreløbige frist for

færdiggørelse af byggeriet og den yderligere frist, der indrømmes SERS under forudsætning af, at den er behørigt begrundet i en af de i artikel 3, stk. 3, angivne grunde til forlængelse, hvilke skal fortolkes bredt.

47. Efter SERS' opfattelse skal bestemmelserne i artikel 3, stk. 3, og artikel 5, stk. 2, anvendes samlet ved bestemmelsen af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen. SERS mener, at dette tidspunkt reelt fastsættes i artikel 5, stk. 1, idet der heri henvises til »fristen på 36 måneder som omhandlet i artikel 3, stk. 3«. Dette svarer til, at tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen bestemmes ved at gå ud fra en frist på 36 måneder, regnet fra og med den 1. oktober 1994, og dertil lægge en tidsramme på tre måneder, idet den samlede frist kan forlænges af såvel de i artikel 3, stk. 3, som de i artikel 5, stk. 2, angivne grunde.

48. Hvad dette angår fandt Forligsudvalget i udtalelsens afdeling V.3, at de relevante bestemmelser i aftalen skulle fortolkes således, at man undgik, at nogle af aftalens bestemmelser blev frataget deres virkning eller betragtet som overflødige. Dette foranledigede udvalget til at fastslå:

— for det første, at aftalen indeholder to særskilte rækker bestemmelser, nemlig bestemmelserne i artikel 3, stk. 3, om den foreløbige frist og bestemmelserne i artikel 3, stk. 2, og artikel 5 om tidspunktet for færdiggørelse

— for det andet, at der i aftalen angives forskellige grunde til forlængelse af henholdsvis den foreløbige frist og tidspunktet for færdiggørelse

— for det tredje, at det i artikel 3, stk. 2, fastsatte færdiggørelsestidspunkt overalt i aftalen relateres til de i artikel 5, stk. 2, angivne grunde til forlængelse. Dette er bl.a. tilfældet i artikel 5, stk. 1, og artikel 6, stk. 3

— for det fjerde, at der i artikel 5, stk. 1, fastslås følgende:

»*même au cas*[6] où le délai de 36 mois visé à l'article 3.3 dépasserait la date prévue à l'article 3.2 éventuellement prorogé[e][7] en vertu de l'article 5.2, la SERS sera redevable, à partir de la date visée à l'article 3.2, éventuellement prorogé[e][8] en vertu de l'article 5.2, de plein droit et sans formalité, d'une pénalité [...]«

Ifølge Forligsudvalget kan denne bestemmelse på trods af den manglende kongruens mellem substantivet »date« (dato) og participiet »prorogé« (forlænget), som vanske-

6 — Understreget i udtalelsens originaltekst.

7 — I udtalelsens originaltekst er der skarpe parenteser i ordet »prorogé[e]« (= forlænget).

8 — I udtalelsens originaltekst er der skarpe parenteser i ordet »prorogé[e]« (= forlænget).

liggør fortolkningen, men som parterne er enige om at anse for en fejl, kun have følgende betydning: Enhver færdiggørelse af bygningen, som overskrider fristen i artikel 3, stk. 2, eventuelt forlænget af en af de i artikel 5, stk. 2, angivne grunde, medfører, at der skal betales en konventionalbod for forsinkelse i henhold til aftalen, selv når den i artikel 3, stk. 3, fastsatte foreløbige frist er overskredet af de behørige grunde til forlængelse, som angives i artikel 3, stk. 3, men som ikke er gentaget i artikel 5, stk. 2. Selve formuleringen af artikel 5, stk. 1, sammenholdt med de bestemmelser, der knytter artikel 3, stk. 2 (tidspunktet for færdiggørelse), sammen med artikel 5, stk. 2 (grunde til forlængelse af fristen for færdiggørelse), bevirker følgelig, at der skal sondres mellem den i artikel 3, stk. 3, angivne foreløbige frist og tidspunktet for færdiggørelse. Af disse grunde fandt Forligsudvalget, at tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen er den 31. december 1997, eventuelt udskudt, men alene af de grunde til forlængelse, som er angivet i artikel 5, stk. 2. Fra og med denne dato skal der betales bøder for forsinkelse.

49. Om fortolkningen af rammeaftalens artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, anførte Forligsudvalget i udtalelsens afdeling VIII, at ordningen med byggerenter er forskellig fra ordningen med konventionalbod for forsinkelse. Årsagen hertil er, at ordningerne har forskellige formål. Det følger af artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, at fritagelse for pligten til at betale byggerenter er undergivet følgende to kumulative betingelser:

— For det første skal tidspunktet for bygningens faktiske færdiggørelse tidsmæssigt ligge efter tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen.

— For det andet skal denne forskel i tid kunne henføres til fejl begået af SERS, eller være en følge af en forsinkelse, som den domstol, der henvises til i artikel 29, ikke anser for berettiget.

Ifølge Forligsudvalget skal der ved »fejl« begået af SERS forstås en fejl begået af selve selskabet, men ikke fejl, som kan henføres til selskabets aftaleparter eller disses underleverandører. Med hensyn til fortolkningen af udtrykket »en forsinkelse, som den domstol, der henvises til i artikel 29, ikke anser for berettiget«, fandt Forligsudvalget, at parterne skulle basere sig på de i artikel 3, stk. 3, opregnede grunde til forlængelse, for så vidt som de er mere omfattende end de i artikel 5, stk. 2, opregnede.

2) Parternes anbringender og argumenter

50. Den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand vedrører først og fremmest punkt V i Forligsudvalgets udta-

lelse, der drejer sig om bestemmelsen af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til rammeaftalens artikel 3, stk. 2, og artikel 5, stk. 1.

51. De to parter har fastholdt den opfattelse, som de gjorde gældende over for Forligsudvalget, og hvorefter tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen bestemmes ved at lægge den i artikel 3, stk. 3, omhandlede frist på 36 måneder sammen med tidsrammen på tre måneder, således at fristen herefter kan forlænges af de i artikel 3, stk. 3, og artikel 5, stk. 2, angivne grunde. Denne opfattelse bygger i det væsentlige på de to parters fortolkning af rammeaftalens artikel 3, stk. 2 og 3, hvori den konsekvente anvendelse af udtrykket »prévu« (fastsat) angiver, at datoen den 31. december 1997 kun er en »date prévisionelle« (foreløbigt tidspunkt), som derfor ikke kan udgøre en tvingende og uigenkaldelig frist for færdiggørelse.

52. Denne fortolkning underbygges desuden af opregningen af de grunde, der kan berettige, at den foreløbige frist på 36 måneder forlænges. Denne opregning er i betragtning af anvendelsen af udtrykket »notamment« (navnlig) ikke udtømmende.

53. Ifølge denne fortolkning, hvorefter færdiggørelsestidspunktet den 31. december 1997, der betragtes som »prévisionnelle«, kan forlænges af de i artikel 3, stk. 3, angivne grunde, kan artikel 5, stk. 1, forstås således, at der kun skal betales konventionalbod for forsinkelse, hvis ingen af de grunde, der berettiger til en forlængelse af den nævnte frist for færdiggørelse af bygningen, foreligger. At fastholde den 31. december 1997 som udgangspunkt for anvendelsen af artikel 5, stk. 1 og 2, fører til det paradoksale resultat, at SERS i overensstemmelse med rammeaftalen kunne færdiggøre bygningen efter denne frist og alligevel være forpligtet til at betale bod for forsinkelse.

54. Parlamentet, som deler Forligsudvalgets vurdering i udtalelsens afdeling V.3, har gjort gældende, at det følger af artikel 5, stk. 1, at fristen den 31. december 1997 er fuldstændig fast. Dette fremgår af den automatiske karakter af den sanktion for overskridelse af fristen, der fastsættes i denne bestemmelse. At tidspunktet kan udskydes i henhold til artikel 5, stk. 2 og 3, gør ikke fristen mindre ubetinget. Selv de forlængelser af færdiggørelsesfristen, som disse bestemmelser giver mulighed for, beregnes nemlig ud fra datoen den 31. december 1997.

55. Parlamentet har fremhævet, at Forligsudvalget knap nok begrundede sin fortolkning af rammeaftalens artikel 6, stk. 3. Ifølge sidste afsnit i artikel 6, stk. 3, skal der ikke betales byggerenter i tilfælde af en forsinkelse — dvs. færdiggørelse efter det i aftalen fastsatte tidspunkt herfor — hvis forsinkelsen er en følge af handlinger, som må tilskrives SERS, eller hvis den domstol, hvortil der henvises i artikel 29, ikke anser den for berettiget.

56. For så vidt angår den anden af disse alternative betingelser, nemlig at den kompetente domstol ikke anser forsinkelsen for berettiget, har Parlamentet gjort gældende, at rammeaftalens artikel 6 ikke indeholder nogen bestemmelse, hvorefter en forsinkelse kan anses for berettiget eller ej, ud over hvad der i øvrigt er fastsat i aftalen. Eftersom sidste afsnit i artikel 6, stk. 3, først kan få virkning efter tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen, er det efter Parlamentets opfattelse alene artikel 5, stk. 2, der er afgørende for, om en forsinkelse er berettiget eller ej. Det endelige tidspunkt for færdiggørelse i henhold til aftalen bestemmes først ved at anvende denne bestemmelse.

57. Parlamentet har på grundlag heraf konkluderet, at en forsinkelse som omhandlet i rammeaftalens artikel 6, stk. 3, kun er berettiget, såfremt:

— SERS har underrettet Parlamentet om, at en af de i artikel 5, stk. 2, anerkendte grunde til forsinkelse er opstået, straks dette er sket, og har anmodet Parlamentet om at indrømme en yderligere frist, der fører til udskydelse af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen

— parterne efter fælles overenskomst har fastsat den yderligere frist

— SERS har underrettet Parlamentet om, hvilke tilfredsstillende foranstaltninger selskabet har truffet for at indhente forsinkelsen.

58. For det tilfælde at forsinkelsen er en følge af handlinger, som kan tilregnes SERS, har Parlamentet anført, at SERS i sin egenskab af entreprenør spillede en vigtig rolle i gennemførelsen af projektet. I denne egenskab burde SERS bl.a. have sikret sig, at projektet blev afviklet tilfredsstillende, have ført tilsyn med byggearbejdet og sikret sig, at underleverandørerne blev betalt. Desuden burde SERS have givet byggeledelsen og de i byggeriet deltagende virksomheder de ønskede anvisninger og påtaget sig ansvaret for disse med alle deraf følgende konsekvenser. Dette ansvar udgjorde i øvrigt modydelsen for det betydelige vederlag, Parlamentet udbetalte til selskabet.

59. SERS og Ville de Strasbourg har gjort gældende, at der ikke er nogen automatisk sammenhæng mellem sanktionen konventionalbod for forsinkelse og den i rammeaftalens artikel 6, stk. 3, omhandlede sanktion ophævelse af pligten til at betale byggerenter. Pligten til betale byggerenter kan kun ophæves, hvis det kan godtgøres, at forsinkelsen skyldes handlinger, som kan tilregnes SERS, og hvis den kompetente domstol ikke anser forsinkelsen for berettiget. Hvad den første betingelse angår fandt Forligsudvalget med rette, at Parla-

mentet skulle godtgøre, at SERS havde begået en fejl, og at fejlen skulle kunne tilregnes selskabet selv. Denne opfattelse er desuden ifølge SERS og Ville de Strasbourg i overensstemmelse med de principper, der regulerer entreprenørens ansvar i fransk ret. Hvad den anden betingelse angår har de sagsøgte anført, at selv om en fejl kan tilregnes SERS selv, kan den i rammeaftalens artikel 29 omhandlede domstol beslutte, at denne fejl er undskyldelig. Til støtte for dette synspunkt har de to parter henvist til Forligsudvalgets udtalelse.

3) Stillingtagen

60. Som antydet i Forligsudvalgets udtalelse er rammeaftalen ikke forbilledligt klar, hverken med hensyn til sin ordlyd eller sin systematik. Den kan derfor give anledning til stærkt afvigende fortolkninger.

61. Hvis man ikke lader sig aflede af den lidt uheldige formulering af artikel 3, stk. 2, og artikel 5, stk. 1, er der dog ikke nogen tvivl om, at der indholdsmæssigt er en grundlæggende sammenhæng mellem på den ene side artikel 3, stk. 2, og på den anden artikel 5, stk. 1, sammenholdt med artikel 5, stk. 2 og 3.

62. I artikel 3, stk. 2, fastsættes det endelige tidspunkt for færdiggørelse af bygningen til den 31. december 1997. At der ikke er tale om et foreløbigt tidspunkt, men om en »fast« resultatforpligtelse, fremgår af selve bestemmelsens ordlyd: »est prévu pour le 31 décembre 1997 *au plus tard*[9] « (»skal *senest* være afsluttet den 31. december 1997«). Anvendelsen af udtrykket »prévu« gør ikke — således som SERS og Ville de Strasbourg har gjort gældende — bestemmelsen betinget i den forstand, at det nævnte tidspunkt er forventet eller foreløbigt. I juridisk sprogbrug betyder udtrykket »prévu« slet og ret »bestemt«[10]. Det tilføjede sætningsled »au plus tard« (»senest«) viser, at det her anvendes i denne betydning. Det er derfor uomtvisteligt, at der er fastsat en præcis frist for byggeriet.

63. Artikel 5, stk. 1, bekræfter, at den 31. december 1997 er en fast og ubetinget endelig frist. Ifølge denne bestemmelse begynder det tidsrum, hvori der skal betales bøde for forsinkelse, principielt den 31. december 1997 (»la date visée à l'article 3.2« — »det i artikel 3, stk. 2, angivne tidspunkt«).

64. Selv om datoen den 31. december 1997 kan udskydes af de i artikel 5, stk. 2 og 3, angivne grunde, som det tidspunkt, hvorfra der skal betales konventionalbod, står det alligevel fast, at det er dette tidspunkt, der skal lægges til grund ved anvendelsen af sanktionsbestemmelsen, eftersom de forlængelser af den aftalemæssigt fastsatte frist, der kan foretages i henhold til artikel 5, stk. 2 og 3, skal beregnes fra og med dette tidspunkt[11].

9 — Min fremhævelse.

10 — Jf. i denne sammenhæng f.eks. også artikel 5, stk. 1: »la date prévue à l'article 3.2« (»det i artikel 3, stk. 2, angivne tidspunkt«).

11 — Jeg deler således den af Forligsudvalget udtrykte opfattelse, hvorefter udtrykket »prorogé« (»forlænget«) refererer til »à la date prévue« (»det [...] omhandlede tidspunkt«) og derfor skal læses *prorogée*.

65. Hvis der var tale om et betinget tidspunkt, der — som hævdet af de sagsøgte — kunne udskydes af en af de i artikel 3, stk. 3, opregnede grunde, ville sanktionsbestemmelsen, som har til formål at straffe overskridelse af en aftalt frist, være virkningsløs på forhånd. Heller ikke i artikel 5, stk. 1, og artikel 3, stk. 3, er der belæg for en fortolkning, der i så høj grad strider imod bestemmelsens formål.

66. I artikel 3, stk. 3, der drejer sig om den foreløbige (»prévisionnel«) frist på 36 måneder, som principielt udløber den 1. oktober 1997, bestemmes, at fristen for færdiggørelse i henhold til dette stykke (»au sens de se sous-article«) kan forlænges af de deri opregnede grunde, som ikke er udtømmende. Forlængelsesgrundene i henhold til artikel 3, stk. 3, gælder følgelig kun ved anvendelsen af denne bestemmelse. De kan derfor kun vedrøre tidsrummet fra den 1. oktober 1997 (tidspunktet for udløbet af den »foreløbige« frist på 36 måneder) til den 31. december 1997 (tidspunktet for udløbet af færdiggørelsesfristen, med forbehold af bestemmelserne i artikel 5, stk. 2 og 3).

67. Af disse årsager når jeg frem til den samme konklusion som Forligsudvalget i dets udtalelse: Tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen er den 31. december 1997, i givet fald udskudt af de i artikel 5, stk. 2 og 3, opregnede grunde. Det er fra dette tidspunkt, der skal betales konventionalbod for forsinkelse.

68. Jeg konkluderer deraf, at den af SERS og Ville de Strasbourg nedlagte modpåstand vedrørende afdeling V.3 i Forligsudvalgets udtalelse savner grundlag.

69. Jeg mener heller ikke, at de anbringender, Parlamentet har gjort gældende over for afdeling VIII i Forligsudvalgets udtalelse, er overbevisende.

70. Skønt Forligsudvalgets udtalelse på dette punkt er så kortfattet, at det er den romerske historiker Tacitus værdigt, er dets ræsonnement ubestrideligt.

71. Ifølge rammeaftalens artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, begynder det tidsrum, hvori Parlamentet er fritaget for pligten til at betale byggerenter, på det tidspunkt for færdiggørelse i henhold til aftalen, der følger af artikel 3, stk. 2, og artikel 5, stk. 1, sammenholdt med artikel 5, stk. 2 og 3.

72. Denne fritagelse er imidlertid undergivet to alternative betingelser:

— Den forsinkelse, der fører til overskridelse af færdiggørelsestidspunktet i henhold til aftalen, skal være en følge af handlinger, som kan tilregnes SERS,

eller[12]

— forsinkelsen kan ikke anses for berettiget af den domstol, hvortil der henvises i artikel 29.

73. Jeg kan ikke tilslutte mig Parlamentets synspunkt, at forsinkelsen kun kan være »berettiget« af de i artikel 5, stk. 2, opregnede grunde, idet det modsætningsvis indebærer, at andre grunde ikke kan anerkendes.

74. De eventuelle grunde eller årsager til en forsinkelse, der fører til udskydelse af færdiggørelsen af bygningen, skal tværtimod prøves særskilt for at afgøre, om de er en følge af handlinger, som kan tilregnes SERS, eller om de på anden måde ikke kan berettige forsinkelsen.

75. Når Forligsudvalgets udtalelse fortolkes på denne måde, er den efter min opfattelse korrekt.

76. Jeg konkluderer følgelig heraf, at de anbringender, som Parlamentet har gjort gældende med hensyn til afdeling VIII i Forligsudvalgets udtalelse, savner grundlag.

12 — Min fremhævelse.

D — *Anvendelsen af artikel 3, stk. 2 og 3, artikel 5, stk. 1, 2 og 3, samt artikel 6, stk. 3, på de faktiske omstændigheder i sagen*

1) De faktiske omstændigheder

77. Det fremgår af sagens akter, at en række hændelser, der indtraf efter undertegnelsen af rammeaftalen, påvirkede byggearbejdets forløb. Det fremgår videre af akterne, at visse af disse hændelser var genstand for en korrespondance, som i nogle tilfælde blev efterfulgt af mere indgående drøftelser mellem Parlamentet og SERS. For andre hændelsers vedkommende var dette ikke tilfældet. Det er først og fremmest denne konstatering, der fremgår af den skriftveksling, som indgik i proceduren for Forligsudvalget.

78. Den første udbudsrunde vedrørende opførelsen af Parlamentets nye bygning, som drejede sig om bygningens fundament og murværk, og som blev iværksat i foråret 1994, førte ikke til noget resultat, fordi de tilbudsgivende virksomheder havde indgået aftale om priserne. Parlamentet fik oplysning om dette. Det fremgår af den derpå følgende brevveksling mellem Parlamentet og SERS (skrivelser af henholdsvis 6. oktober 1994 og 5. januar 1995), at Parlamentet var bekymret over de følger, disse omstændigheder kunne få for overholdelsen af de i rammeaftalen fastsatte frister. SERS gjorde derimod ikke så stort væsen heraf. SERS lod forstå, at byggeriet

på trods af den opståede forsinkelse uden vanskelighed kunne færdiggøres inden for disse frister.

79. I sin skrivelse til Forligsudvalget af 2. marts 1999 bemærkede SERS imidlertid, at den endelige udbudsrunde først havde fundet sted den 2. februar 1995, og at arbejdet på byggepladsen rent faktisk først var blevet påbegyndt den 3. april, dvs. med en forsinkelse på over seks måneder. Af denne grund anmodede SERS om en udsættelse af færdiggørelsesfristen på 128 arbejdsdage.

80. SERS anførte i det samme dokument, at en af de virksomheder, der var blevet tildelt en del af arbejdet, nemlig DRE-Lefort-Francheteau-koncernen, efter tildelingen havde besluttet, at den ikke ville stille sig tilfreds med den aftalte pris, og at den under påskud af, at der ikke var indgået nogen gyldig aftale, havde afbrudt sit arbejde på byggepladsen den 6. september 1995. Den nye udbudsrunde, som måtte iværksættes, medførte en forsinkelse på 53 arbejdsdage. Det fremgår ikke af sagens øvrige akter, om Parlamentet rettidigt blev underrettet om denne omstændighed.

81. Ved skrivelser af 1. marts, 11. april og 9. juli 1996 samt af 3. februar, 9. april og 13. august 1997 underrettede SERS Parlamentet om, at der var indtruffet ugunstigt vejrlig, som efter selskabets opfattelse gjorde det nødvendigt at udskyde færdiggørelsestidspunktet. SERS henviste i disse skrivelser dels til rammeaftalens artikel 5, stk. 2, alene, dels til både artikel 3, stk. 3, og artikel 5, stk. 2. I alt krævede SERS en forlængelse af færdiggørelsesfristen på 80 dage på grund af det ugunstige vejrlig.

82. Parlamentet besvarede disse skrivelser ved skrivelser af 18. marts, 25. marts, 21. juni, 10. juli og 18. juli 1996. Det var konsekvent anført, at fristen ikke automatisk forlængedes, men at en forlængelse forudsatte en fælles overenskomst mellem parterne. Desuden skulle eventuelle forsinkelser som følge af ugunstigt vejrlig være behørigt godtgjort. SERS blev i Parlamentets skrivelser anmodet om at oplyse, hvordan, og i hvilken udstrækning, vejrforholdene havde påvirket arbejdet, og hvordan de havde påvirket byggeriets overordnede forløb.

83. Det fremgår af en skrivelse, Parlamentet tilsendte SERS på et langt senere tidspunkt, nemlig den 10. december 1997, at der i begyndelsen af december 1997 var blevet aftalt møder for at undersøge, om der kunne opnås enighed om at forlænge fristerne. Disse møder førte så vidt ses ikke til noget resultat.

84. Den 27. juni 1995 underskrev den kompetente generaldirektør i Parlamentet *Fiche modificative PEU 008* (ændrings-

meddelelse PEU 008), der drejede sig om visse ændringer af bygningens plenarsal. Ifølge ændringsmeddelelsen ville de krævede ændringer medføre en forlængelse på tyve arbejdsdage af den kritiske tidsplan.

85. Ved skrivelse af 29. juli 1997 godkendte Parlamentet *Fiche modificative PEU 055*, der vedrørte installationen af et computernetværk. Denne ændring ville kræve yderligere fem arbejdsdage.

86. I sin skrivelse til Forligsudvalget gjorde SERS gældende, at der var indtruffet yderligere forsinkelser som følge af:

— manglende præstation af ydelser fra underleverandører: 106 arbejdsdage

— strejker: 4 arbejdsdage

— ugunstigt vejrlig og afspærring af vejadgang som følge af frostskader: 16 arbejdsdage

— administrative påbud: 20 arbejdsdage, og

— stukatørvirksomhedens udeblivelse fra byggepladsen: 28 arbejdsdage.

Det fremgår ikke af sagens akter, om SERS underrettede Parlamentet om disse forsinkelser, eller om parterne overhovedet drøftede dem.

87. To rapporter udarbejdet af ingeniørfirmaet Bovis, som rådgav Parlamentet under byggearbejdet, bør ligeledes tages i betragtning ved fastlæggelsen af sagens faktiske omstændigheder. Ifølge den første rapport, der er dateret den 20. august 1997, var antallet af arbejdere på byggepladsen helt utilstrækkeligt til, at arbejdet ville kunne færdiggøres til det dengang forventede foreløbige færdiggørelsestidspunkt, medio april 1998. Ved skrivelse af 16. september 1997 til SERS og Ville de Strasbourg udtrykte Parlamentet bekymring herover og krævede, at der blev truffet de nødvendige foranstaltninger til at sikre, at der kun skete en begrænset overskridelse af fristen.

88. I sin anden rapport, der er dateret den 19. november 1997, anførte Bovis, at byggeriet var blevet yderligere forsinket i forhold til den fastlagte tidsplan, og at selv

den dengang senest bebudede leveringsdato, den 25. maj, ikke ville blive overholdt i betragtning af det tempo, hvori arbejdet skred frem. I to skrivelser til SERS af 6. april og 5. maj 1998 gav Parlamentet udtryk for, at det heller ikke fandt dette tidspunkt realistisk, og henviste til de logistiske og budgetmæssige problemer, dette indebar for det. Man leder forgæves i sagens akter efter en reaktion fra SERS på Parlamentets kritik, hvorefter forløbet, den indsatte arbejdsstyrke samt omfanget af betalinger siden juni 1997 var helt utilstrækkeligt til at sikre, at bygningen stod færdig rettidigt eller blot til at begrænse overskridelsen af fristerne.

89. I mellemtiden havde Parlamentet, nemlig i den i punkt 83 nævnte skrivelse af 10. december 1997, gjort SERS opmærksom på, at tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen udløb den 31. december 1997. I den samme skrivelse bemærkede Parlamentet ligeledes, at de skrivelser fra SERS, hvori selskabet anmeldte forsinkelser på grund af ugunstigt vejrlig, ikke kunne ændre denne frist, idet de ikke indeholdt nogen begrundelse, eller i hvert fald ikke en tilstrækkelig begrundelse. Parlamentet anførte ydermere, at fristen for færdiggørelse i henhold til aftalen fortsat var den 1. januar 1998, så længe SERS og Parlamentet ikke havde indgået nogen anden overenskomst herom som omhandlet i rammeaftalens artikel 5, stk. 2.

2) Stillingtagen

a) Indledende bemærkninger

90. For så vidt angår min gennemgang af de forskellige faktiske forhold og omstændigheder, som SERS og Ville de Strasbourg har gjort gældende, og som efter disse parters opfattelse udgjorde berettigede grunde ifølge enten artikel 3, stk. 3, eller artikel 5, stk. 2, bemærkes indledningsvis, at sagens akter ikke er fuldstændige på dette punkt. Således forholder det sig i hvert fald med hensyn til de forsinkelser, som angiveligt skyldtes, at DRE-Lefort-Francheteau-koncernen og stukatørvirksomheden udeblev fra byggepladsen. Det samme er tilfældet med hensyn til forsinkelser som følge af underleverandørers konkurs, strejker, det ugunstige vejrlig, frosten og de administrative påbud.

91. Selv om det antages, at disse faktiske forhold og omstændigheder udgør sådanne grunde, som er omhandlet i enten artikel 3, stk. 3, eller artikel 5, stk. 2, gør de oplysninger, der findes i sagens akter, det ikke muligt at fastslå, i hvilken udstrækning de konkret påvirkede byggearbejdets forløb.

92. Tilsvarende gælder også de forsinkelser, der skyldtes ugunstigt vejrlig. Sagens akter indeholder ganske vist en omfattende korrespondance herom, men de vedlagte dokumenter giver ikke tilstrækkeligt grund-

lag for at fastslå, om, og i hvilken udstrækning, det ugunstige vejrlig forsinkede arbejdet på byggepladsen. Dette kommer jeg tilbage til senere.

93. Min anden bemærkning drejer sig om de møder, der fandt sted mellem Parlamentet og SERS om, hvilke omstændigheder der i henhold til rammeaftalen kunne begrunde, at artikel 3, stk. 3, og artikel 5, stk. 2, blev bragt i anvendelse. Det følger af begge disse bestemmelser, at der i dette øjemed skal finde en kontakt og en drøftelse sted mellem parterne. Ifølge artikel 3, stk. 3, skal en forsinkelse være behørigt begrundet for at kunne påberåbes, mens forlængelser af færdiggørelsesfristen i henhold til artikel 5, stk. 2, kræver en fælles overenskomst mellem parterne. Skønt Parlamentet i sin korrespondance med SERS flere gange eftertrykkeligt erindrede herom, er der — med én undtagelse, som jeg skal komme tilbage til — intet i sagens akter, der viser, at sådanne kontakter, som blev efterfulgt af drøftelser, rent faktisk fandt sted.

94. For det tredje fremgår det — igen med én undtagelse — ikke af sagens akter, at SERS i overensstemmelse med sin forpligtelse til at gøre rede for, hvordan projektet skred frem, underrettede Parlamentet om, at selskabet havde taget en eller anden form for initiativ til at indhente den forsinkelse, de pågældende hændelser havde givet anledning til. Dette ses heller ikke at være sket, efter at Parlamentet i andet halvår af 1997 havde gjort SERS opmærksom på den utilstrækkelige arbejdsstyrke på byggepladsen og på de forsinkelser, dette kunne forventes at medføre.

95. For det fjerde kan det udledes af Parlamentets anbringender og argumenter, at dette implicit har medgivet, at den tremåneders margen for overskridelse af den foreløbige 36-måneders frist for byggeriet, der følger af artikel 3, stk. 2, sammenholdt med artikel 3, stk. 3, ikke længere er omtvistet i den foreliggende sag. Domstolen kan derfor begrænse sin stillingtagen til spørgsmålet om, hvilke følger de ovenfor i punkt 77-89 angivne faktiske omstændigheder har for anvendelsen af rammeaftalens artikel 5, stk. 1, sammenholdt med artikel 5, stk. 2 og 3, og artikel 6, stk. 3.

96. Ifølge artikel 5, stk. 2, kan den i aftalen foreskrevne frist for færdiggørelse, nemlig den 31. december 1997, forlænges af følgende grunde:

1) force majeure eller hændeligt uheld, som er behørigt godtgjort

2) beslutning truffet af en forvaltningsdomstol eller en almindelig domstol, i hvilken det bestemmes, at arbejdet skal indstilles

3) naturkatastrofer, krig, terrorisme, arkæologiske udgravninger

4) ugunstigt vejrlig, som er anerkendt af Caisse des congés payés du bâtiment de Strasbourg

5) forsinkelser i forbindelse med indhentelse af administrative tilladelser, som må tilskrives de myndigheder, der er ansvarlige for at forberede eller udfærdige sådanne tilladelser, med undtagelse af tilladelser, som Ville de Strasbourg er ansvarlig for.

97. For så vidt angår de ovenfor angivne faktiske omstændigheder kan de under 1), 2) og 4) nævnte grunde — muligvis — påberåbes. Jeg vil derfor i det følgende gennemgå de faktiske omstændigheder ud fra denne betragtning. Derefter vil jeg undersøge om, og i hvilken udstrækning, der er anledning til at anvende artikel 5, stk. 3, med henblik på at udskyde færdiggørelsestidspunktet. Endelig vil jeg gennemgå anvendelsen af artikel 6, stk. 3, i relation til det anførte.

b) Force majeure

98. I fransk forvaltningsretlig litteratur karakteriseres begrebet force majeure af tre omstændigheder:

— *extériorité:* dvs. at den faktiske omstændighed skal være uafhængig af den persons vilje, der påberåber sig denne grund

— *imprévisibilité:* dvs. at den faktiske omstændighed skal have været uforudsigelig under normale forhold

— *irrésistibilité:* dvs. at følgerne, på trods af størst mulig påpasselighed, ikke har kunnet undgås [13].

13 — Jf. A. de Laubadère, F. Moderne og P. Delvolvé: *Traité des contrats administratifs*, bind 1, 2. udg., Paris 1983, s. 727-731, og F. Llorens: *Contrat d'entreprise et marché de travaux publics*, Paris 1981, s. 506 og 507. I Domstolens praksis defineres force majeure på lignende måde, jf. bl.a. dom af 5.2.1987, sag 145/85, Denkavit, Sml. s. 565, præmis 11.

99. Den første af de af SERS påberåbte hændelser, der kan betragtes som et tilfælde af force majeure, er den mislykkede første udbudsrunde, som ifølge SERS medførte en forsinkelse på 128 arbejdsdage.

100. Om denne hændelse anførte Forligsudvalget i sin udtalelse, at den indtraf uafhængigt af SERS' vilje. Desuden var den uforudsigelig, eftersom SERS i sin egenskab af ordregiver ikke med rimelighed kunne forudse, at de potentielle tilbudsgivere ville begå en strafbar handling ved at indgå aftaler om priserne.

101. Det væsentligste problem for Forligsudvalget drejede sig om, hvorvidt følgerne af den mislykkede udbudsrunde var uoverstigelige. Udvalget bemærkede derfor, at arbejdet var blevet påbegyndt med en forsinkelse på næsten seks måneder, og at en sådan forsinkelse i forhold til et samlet tidsrum på 36 måneder kan forekomme umulig at indhente. Forligsudvalget henviste i denne forbindelse til et udsagn fra Parlamentets repræsentant, hvorefter den mislykkede første udbudsrunde efter Parlamentets opfattelse havde kunnet berettige en udskydelse af det aftalemæssigt fastsatte begyndelsestidspunkt og følgelig en tilsvarende udskydelse af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen, hvis SERS havde anmodet derom. Forligsudvalget anførte videre, at den nye udbudsrunde havde været til gavn for Parlamentet, idet den havde gjort det muligt i væsentlig grad at mindske byggeomkostningerne.

102. SERS havde ganske vist i sin skrivelse af 20. december 1994 forsikret Parlamentet om, at selskabet trods forsinkelsen ville overholde de i rammeaftalen foreskrevne frister, men Forligsudvalget fandt ikke, at denne skrivelse var afgørende. Efter udvalgets opfattelse er de omstændigheder, der karakteriserer force majeure, objektive. De skal derfor bedømmes for sig, uafhængigt af den eventuelle fejlbedømmelse, som en part måtte have foretaget af dem på et tidspunkt, hvor samtlige følger af hændelsen endnu ikke fremstod klart.

103. På grundlag af disse betragtninger anmodede Forligsudvalget parterne om at rådføre sig med hinanden, således at de efterfølgende i fællesskab kunne undersøge, hvordan den omstændighed, at den første udbudsrunde var mislykkedes, havde indvirket på byggearbejdets forløb. På grundlag af denne undersøgelse skulle parterne beslutte, om, og i hvilken udstrækning, denne hændelse skulle anerkendes som grund til at udskyde tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen [afdeling VII.1, kapitel A, sektion 2, litra a), i Forligsudvalgets udtalelse].

104. Parlamentet har anfægtet udvalgets vurdering og i den forbindelse fremført følgende argumenter:

— SERS' anmodning om en udskydelse af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen med 128 arbejdsdage blev fremsat for sent. Parlamentet fik først

meddelelse om den, efter at Forligsudvalget var blevet udpeget, dvs. længe efter at de faktiske omstændigheder var indtruffet.

— SERS anførte selv i sin skrivelse af 20. december 1994, at selskabet på trods af den mislykkede første udbudsrunde stadig havde en margen til færdiggørelse af byggeriet, der gjorde det muligt for selskabet uden vanskelighed at overholde den i rammeaftalen fastsatte færdiggørelsesfrist. Desuden fremgik den påberåbte forsinkelse ikke af de månedlige rapporter vedrørende den foreløbige tidsplan for arbejdet. Det fremgik således ikke af den generelle tidsplan for arbejdet af 31. oktober 1996 i månedsrapport nr. 34 af 6. februar 1997 — dvs. mindre end 11 måneder før tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen — at der ville ske en mærkbar overskridelse af fristen, selv om der på dette tidspunkt allerede var indtruffet andre forsinkelser. På denne baggrund kan det ikke antages, således som Forligsudvalget gjorde, at SERS i sin skrivelse af 20. december 1994 fejlbedømte følgerne af den mislykkede udbudsrunde.

105. Efter Parlamentets opfattelse følger det af det foregående, at det var fejlagtigt, når Forligsudvalget fandt, at følgerne af den første udbudsrunde var uundgåelige og uoverstigelige.

106. Det fremgår af sagens akter, at Parlamentet fik meddelelse om, at den første udbudsrunde vedrørende bygningens fundament og murværk var mislykkedes, og at denne omstændighed førte til, at parterne rådførte sig med hinanden. Parlamentet udtrykte i sin skrivelse af 6. oktober 1994 bekymring over den situation, den fejlslagne første udbudsrunde havde ført til. Det understregede i den samme skrivelse betydningen af, de i rammeaftalen fastsatte frister blev overholdt, idet der i modsat fald skulle betales en konventionalbod for forsinkelse som foreskrevet i aftalen.

107. I sin svarskrivelse af 20. december 1994 forsøgte SERS at berolige Parlamentet på dette punkt. SERS anførte i den forbindelse udtrykkeligt i skrivelsen, at »genoptagelsen af forhandlingerne har medført en forsinkelse, men det er uden vanskelighed muligt at holde sig inden for de frister, som er fastsat i rammeaftalen«. Det fremgår ikke, at SERS forsøgte at påberåbe sig en forsinkelse, der var berettiget i henhold til artikel 5, stk. 2.

108. Desuden fremgår det af den generelle tidsplan for arbejdet af 1. januar 1995, hvortil Parlamentet har henvist, at det på dette tidspunkt, dvs. over et halvt år efter den mislykkede første udbudsrunde, stadig var planen, at arbejdet skulle være færdiggjort ultimo oktober 1997.

109. Den force majeure-grund, SERS påberåbte sig i sin skrivelse til Forligsudvalget af

2. marts 1999 vedrørende den mislykkede første udbudsrunde af nybygningen, skal vurderes på baggrund af disse faktiske omstændigheder.

110. Det bemærkes indledningsvis, at aftaleklausuler om force majeure ifølge fast praksis ved Conseil d'État (Frankrigs øverste forvaltningsdomstol) skal overholdes nøje. Hvis den pågældende part ikke påberåber sig force majeure over for medkontrahenten inden for den fastsatte frist, kan det ikke ske på et senere tidspunkt [14].

111. SERS underrettede ganske vist Parlamentet rettidigt om, at den første udbudsrunde var mislykkedes, men det fremgår på ingen måde af sagens akter, at selskabet påberåbte sig force majeure ved den lejlighed. Tværtimod kan det udledes heraf, at SERS ikke fandt, at denne hændelse gav anledning dertil, uanset hvilke følger den kunne få. Under disse omstændigheder må det betragtes som værende for sent at påberåbe sig force majeure over for Forligsudvalget mere end fire år senere. Ifølge rammeaftalens artikel 5, stk. 2, skal der nemlig straks gives underretning om hændelser, der foranlediger den pågældende part til at påberåbe sig en af de grunde til at udskyde tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen, som er angivet i denne bestemmelse. Skønt der i dette tilfælde blev givet underretning om hændelserne, fremgår det ikke, at de gav anledning til en anmodning om udskydelse.

112. Selv om man antog, at force majeure blev påberåbt rettidigt, kan jeg ikke tilslutte mig Forligsudvalgets synspunkt, hvorefter følgerne af den mislykkede udbudsrunde, omstændighederne taget i betragtning, var således, at SERS ikke kunne overskue dem i tilstrækkelig grad, da selskabet udfærdigede sin skrivelse af 20. december 1994. Denne skrivelse fremkom over et halvt år efter, at hændelsen indtraf, og på et tidspunkt, hvor forberedelsen af den anden udbudsrunde var så fremskreden, at det udmærket kunne vurderes, om der var fare for, at byggearbejdet blev forsinket. Det bekræftes af den ovenfor i punkt 108 nævnte generelle tidsplan. På den baggrund kan det ikke påstås, at den fejlslagne første udbudsrunde uundgåeligt og uafvendeligt forhindrede SERS i at overholde tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen.

113. På baggrund af disse betragtninger mener jeg, at det var for sent, at SERS påberåbte sig force majeure på grund af den fejlslagne første udbudsrunde vedrørende bygningens fundament og murværk, at denne påberåbelse ikke kan tages i betragtning, og at den, subsidiært, savner grundlag.

114. I et afsnit af udtalelsen gennemgår Forligsudvalget SERS' argument om force majeure som følge af visse underleverandø-

14 — Jf. A. de Laubadère, F. Moderne og P. Delvolvé (jf. fodnote 5 og 13), s. 739, og den omfattende praksis ved Conseil d'État, hvortil der henvises heri.

rers manglende levering af deres ydelser, herunder bl.a. den omstændighed, at DRE-Lefort-Francheteau-koncernen og stukatørvirksomheden forlod byggepladsen [udtalelsens afdeling VII.1, kapitel A, sektion 2, litra d)].

115. Efter udvalgets opfattelse kan sådanne hændelser i almindelighed ikke anses for at være omfattet af force majeure, da de ikke opfylder uforudsigelighedskriteriet. At underleverandører ikke leverer deres ydelser er nemlig forholdsvis almindeligt i forbindelse med gennemførelsen af større byggearbejder og betragtes derfor i retspraksis som en sædvanlig risiko i forbindelse med et byggeprojekt.

116. Udvalget medgav dog, at DRE-Lefort-Francheteau-koncernens manglende opfyldelse af sine forpligtelser betegnede en undtagelse på grund af de særlige omstændigheder, hvorunder det skete. Forholdet var nemlig, at koncernen efter at være blevet tildelt opgaven nægtede at undertegne kontrakten. SERS kunne som ordregiver ikke forudse en sådan hændelse. Hændelsen kunne derfor betragtes som et tilfælde af force majeure, hvis parterne anså den betydelige forsinkelse, den gav anledning til, for at være uoverstigelig. Dette forudsætter enighed mellem parterne.

117. Men selv hvis de nåede frem til, at der forelå force majeure, fritog dette efter Forligsudvalgets opfattelse ikke i sig selv SERS fra selskabets forpligtelse til at betale konventionalbod for forsinkelse. Det kunne nemlig føre til, at den koncern, som ikke havde opfyldt sine forpligtelser, undgik konsekvenserne af sin uretmæssige adfærd, og at Parlamentet måtte lide det deraf følgende tab. Det er imidlertid i første række SERS, der har lidt tab, men SERS har mulighed for opnå erstatning herfor fra den nævnte koncern.

118. Såfremt den kompetente domstol måtte antage, at DRE-Lefort-Francheteau-koncernen ikke havde handlet uretmæssigt, skal parterne på ny drøfte spørgsmålet om force majeure på baggrund af denne retsafgørelse.

119. Parlamentet har anfægtet denne del af Forligsudvalgets udtalelse, for så vidt den angår DRE-Lefort-Francheteau-koncernen. Parlamentet har i den forbindelse fremført to argumenter. For det første fremgår det af rammeaftalens artikel 24, at de aftaler, som SERS indgik, skulle være en direkte følge af de udbud, som selskabet foranstaltede. At en virksomhed nægter at undertegne den aftale, som den har afgivet et tilbud på, og som er blevet antaget, udgør derfor en form for manglende opfyldelse af forpligtelser, som på ingen måde adskiller sig fra andre former for manglende levering af ydelser. I et sådant tilfælde burde SERS — som i ethvert andet tilfælde, hvor en virksomhed forlader byggepladsen — have sørget for en erstatning for den pågældende virksomhed i overensstemmelse med de i rammeaftalen fastsatte vilkår.

120. For det andet har Parlamentet peget på, at SERS har anlagt erstatningssag mod den nævnte koncern. Dette sagsanlæg viser, at den påberåbte forsinkelse ikke skyldtes force majeure, men tredjemands uretmæssige adfærd.

121. For så vidt angår påberåbelsen af force majeure, i den udstrækning Forligsudvalget betragtede den som en sådan, bemærkes, at denne efter alt at dømme blev gjort gældende for sent. Det fremgår ikke af sagens akter, om de faktiske omstændigheder, som lå til grund for påberåbelsen, og som indtraf mellem den 3. februar og den 5. september 1995, straks blev bragt til Parlamentets kendskab, eller om de i dette tidsrum overhovedet blev drøftet mellem parterne i overensstemmelse med rammeaftalens artikel 5, stk. 2. Hvis dette ikke skete, må det fastslås, at SERS' påberåbelse af force majeure i selskabets skrivelse af 2. marts 1999 ikke kan tages i betragtning.

122. Hvad realiteten angår mener jeg ikke, at de pågældende omstændigheder kan kvalificeres som force majeure. Selv om en adfærd som den, der blev udvist af DRE-Lefort-Francheteau-koncernen, som undlod at opfylde de forpligtelser, der påhvilede den efter gennemførelsen af en udbudsprocedure, er temmelig usædvanlig, adskiller den sig ikke grundlæggende fra de øvrige former for manglende opfyldelse af forpligtelser, som det kan forekomme, at virksomheder, der deltager i et byggearbejde, gør sig skyldige i. Da det som sådan er almindeligt forekommende, at underleverandører ikke leverer deres ydelser under større byggearbejder, og da opdragsgiveren (*maître d'ouvrage*) derfor kan forudse dette og følgelig kan beskytte sig imod sådanne hændelser ved at foreskrive resultatforpligtelser med hensyn til færdiggørelsesfristen, er det, uanset omstændighederne, ikke berettiget at påberåbe sig force majeure, når de indtræffer.

123. Mit synspunkt underbygges af fransk juridisk teori og retspraksis, som er yderst tilbageholdende med at anerkende force majeure i tilfælde, hvor det kan tilskrives en underleverandør eller tredjemand, at en part i en offentlig aftale ikke opfylder sine forpligtelser [15].

124. Jeg konkluderer deraf, at påberåbelsen af force majeure i forbindelse med DRE-Lefort-Francheteau-koncernens manglende opfyldelse af sine forpligtelser ikke kan tages til følge og, subsidiært, savner grundlag.

125. De to øvrige tilfælde af force majeure, som SERS har påberåbt sig, nemlig strejke og lukning af veje på grund af frost, kan jeg behandle i korthed. Forligsudvalget fandt i udtalelsens afdeling VII.1, kapitel A, sektion 2, litra b) og c), at force majeure i sådanne tilfælde kun kan anerkendes under ganske usædvanlige omstændigheder. Desuden fremgår det ikke af sagens akter,

15 — Jf. A. de Laubadère, F. Moderne og P. Delvolvé, anført ovenfor, s. 733, og F. Llorens (jf. fodnote 12), s. 510-512.

at SERS underrettede Parlamentet om disse hændelser så betids, at rammeaftalens artikel 5, stk. 2, kunne bringes i anvendelse, eller at de overhovedet blev drøftet mellem parterne.

126. Når henses til, at SERS ikke over for Forligsudvalget henviste til særlige omstændigheder som begrundelse for at antage, at der forelå force majeure, savner dette grundlag.

c) Ugunstigt vejrlig

127. Med hensyn til SERS' påstand om, at tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen måtte udskydes med 180 dage på grund af ugunstigt vejrlig, der forsinkede byggearbejdet, anførte Forligsudvalget følgende i udtalelsens afdeling VII.1, kapitel B.

128. Det står fast, at ugunstigt vejrlig ifølge rammeaftalens artikel 5, stk. 2, kan påberåbes som begrundelse for at udskyde tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen, hvis det ugunstige vejrlig er anerkendt af Caisse des congés payés du bâtiment de Strasbourg. Udvalget tilføjede imidlertid, at anvendelsen af artikel 5, stk. 2, implicit forudsætter, at de omstændigheder, som i denne bestemmelse opregnes som begrundelse for at udskyde tidspunktet, rent faktisk har indvirket på byggearbejdets forløb.

129. Det påhvilede derfor parterne at opnå enighed om, hvilke konkrete følger de af Caisse des congés payés du bâtiment de Strasbourg anerkendte tilfælde af ugunstigt vejrlig havde haft for byggearbejdets forløb.

130. Under retsmødet fremhævede Parlamentet, at SERS i sin korrespondance med Parlamentet tilsyneladende fejlagtigt havde antaget, at det var tilstrækkeligt for at opnå en, nærmest automatisk, udskydelse af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen blot at meddele, hvor mange dages forsinkelse det ugunstige vejrlig havde medført. Denne opfattelse er forkert ud fra et retlig synspunkt, idet en sådan udskydelse ifølge rammeaftalens artikel 5, stk. 2, forudsætter en fælles overenskomst mellem parterne, og således at de rådfører sig med hinanden. Desuden påhviler det ifølge artikel 25 SERS at underrette Parlamentet om, hvilke foranstaltninger selskabet har til hensigt at træffe for at afhjælpe forsinkelsen.

131. Ifølge Parlamentet er SERS' opfattelse ligeledes materielt forkert. Det er ikke enhver form for dårligt vejr, der medfører indstilling af alt arbejde på byggepladsen. Parterne skal derfor rådføre sig med hinanden for at fastslå, hvilke konkrete følgevirkninger vejrliget har haft for gennemførelsen af arbejdet.

132. Det er almindelig kendt, at byggearbejde under åben himmel er sårbart over for ugunstigt vejrlig: frost og sne, kraftig regn og stærk vind. Bestemmelser, der fastlægger følgerne af forsinkelser på grund af dårligt vejr, er derfor almindeligt forekommende i byggekontrakter. I den henseende er der absolut intet usædvanligt ved rammeaftalens artikel 5, stk. 2.

133. Jeg deler Forligsudvalgets opfattelse, hvorefter artikel 5, stk. 2, implicit forudsætter, at den omstændighed alene, at der indtræffer en forsinkelse på grund af ugunstigt vejrlig, ikke i sig selv automatisk berettiger en forlængelse af færdiggørelsesfristen i henhold til aftalen. Det er kun det dårlige vejrs konkrete følger for byggearbejdets forløb, der skal tages i betragtning.

134. Ikke alle former for ugunstigt vejrlig har samme virkninger. F.eks. kan en storm på en byggeplads gøre det farligt eller umuligt at udføre visse arbejder, der er følsomme over for vind, mens den praktisk talt ikke er til hinder for andre aktiviteter, der foregår i ly af bygningen. Desuden bliver byggeriet mindre sårbart over for ugunstigt vejrlig, jo længere det skrider frem. Normalt bliver en bygning først beskyttet mod regn, derpå mod vind og til sidst mod frost. I denne forbindelse skal det ligeledes nævnes, at byggepladsen som sådan kan være mere eller mindre sårbar, alt efter hvilke modforholdsregler der er truffet. Endelig skal følgerne af en forsinkelse på grund af ugunstigt vejrlig vurderes i forhold til forsinkelsens betydning for det samlede byggearbejde og i forhold til den kritiske tidsplan for projektet.

135. Derfor må der foretages en grundig undersøgelse af hver enkelt forsinkelse på grund af ugunstigt vejrlig for at vurdere, om, og i hvilken udstrækning, dette vejrlig kan påberåbes med henblik på at udskyde tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen. Bestemmelsen i rammeaftalens artikel 5, stk. 2, hvorefter parterne skal indgå en overenskomst herom, er i denne henseende hensigtsmæssig og nødvendig.

136. Det fremgår af sagens akter, at parterne har udvekslet meddelelser, men ikke rådført sig med hinanden. SERS underrettede regelmæssigt Parlamentet om ugunstigt vejrlig og fremsendte i samme forbindelse erklæringer fra Caisse des congés payés du bâtiment de Strasbourg. SERS fremsendte således bl.a. skrivelser den 1. marts, 11. april og 9. juli 1996 og den 3. februar, 9. april og 13. august 1997.

Parlamentet svarede bl.a. ved skrivelser af 18. marts, 25. marts, 21. juni og 18. juli 1996. Disse skrivelser gik hver gang ud på, at Parlamentet ikke kunne godtage nogen udskydelse af tidspunktet for færdiggørelse i henhold til aftalen, uden at parterne forinden havde indgået en overenskomst herom. Det fremgår imidlertid ikke af sagens akter, om parterne nogensinde forhandlede med hinanden i dette øjemed.

137. De viser derimod klart, at sådanne forhandlinger var påkrævede. Af bilagene til nogle af de af SERS fremsendte skrivelser fremgår det, at der kun blev udbetalt godtgørelse for ugunstigt vejrlig til et begrænset antal arbejdere. Det gælder f.eks. erklæringen fra selskabet SMAC ACIEROID af 6. juni 1997, hvor det drejer sig om tre til otte arbejdere. Det forekommer umiddelbart lidet sandsynligt, at fraværet af et så begrænset antal arbejdere på en byggeplads med flere hundrede — undertiden over tusind — arbejdere kunne medføre, at alt arbejde blev indstillet.

138. Jeg kan ikke vurdere, hvor fuldstændige sagens akter er. Det står imidlertid klart, at de, således som de er blevet forelagt Domstolen, ikke gør det muligt for denne at træffe en afgørelse, der, blot tilnærmelsesvis, bygger på sagens faktiske omstændigheder, som må lægges fast, inden det kan prøves, om, og i hvilken udstrækning, det af SERS påberåbte ugunstige vejrlig gør det berettiget at anvende rammeaftalens artikel 5, stk. 2.

139. Efter min opfattelse følger det heraf, at Domstolen ved kendelse bør udpege en sagkyndig, som skal have til opgave at tage stilling til følgende spørgsmål:

— Var det ugunstige vejrlig, som SERS gav meddelelse om, af væsentlig negativ betydning for den kritiske tidsplan for byggeriet under hensyn til, at dette skulle have været færdiggjort senest den 31. december 1997?

— Hvor stor en forsinkelse var der i bekræftende fald tale om, regnet i antal arbejdsdage?

Parterne har pligt til at give den sagkyndige alle de oplysninger, han måtte behøve for at udarbejde sin udtalelse.

d) Administrative påbud

140. SERS' anmodning om, at færdiggørelsesfristen af denne årsag blev forlænget med 20 arbejdsdage, blev afvist af Forligsudvalget med den begrundelse, at denne forlængelsesgrund ganske vist er angivet i rammeaftalens artikel 3, stk. 3, men ikke i dens artikel 5, stk. 2 (udtalelsens afdeling VII.1, kapitel C).

141. Dette synspunkt, som parterne i øvrigt ikke udtrykkeligt har bestridt, er jeg enig i.

e) Yderligere arbejder og ændringer (rammeaftalens artikel 5, stk. 3)

142. Ifølge artikel 5, stk. 3, skal yderligere arbejder og ændringer, som Parlamentet har forlangt eller godkendt, betragtes som en særskilt grund til udskydelse af færdiggørelsestidspunktet. For hver sådan ændring skal der fastsættes yderligere frister i henhold til de procedurer, som er fastsat i den protokol, der er vedføjet rammeaftalen som bilag 5.

143. Ifølge denne protokol skal SERS underrette Parlamentet om de påtænkte ændringers følger for den samlede frist for færdiggørelse. Parlamentets kontrasignering af ændringerne fører i retlig henseende til en tilsvarende forlængelse af den i rammeaftalens artikel 3 fastsatte færdiggørelsesfrist.

144. Med hensyn til *fiche modificative PEU 008* drog Forligsudvalget den konklusion, at den omstændighed, at Parlamentet udtrykkelig havde godkendt den — eftersom en kompetent tjenestemand havde undertegnet den — havde til følge, at færdiggørelsesfristen blev forlænget med 20 arbejdsdage (udtalelsens afdeling VII.1, kapitel D).

145. Parlamentet har anfægtet denne konklusion og gjort gældende, at meddelelsen ikke indeholdt underretning om forsinkelsen. Desuden medførte de arbejder, som var blevet udført for at efterkomme Parlamentets krav om ændringer, ifølge Parlamentet i realiteten overhovedet ikke nogen forsinkelse.

146. Jeg mener ikke, at Parlamentets argument er holdbart. I den pågældende *fiche modificative PEU 008*, hvoraf Parlamentet har vedføjet stævningen en kopi som bilag XVIII, angives det i rubrikken »Ændringens betydning for fristen«, at den forsinkelse af den kritiske tidsplan, arbejderne medfører, modsvarer tidsrummet mellem den 31. august 1995 og tidspunktet

for SERS' modtagelse af meddelelsen med Parlamentets godkendelse. Generaldirektøren for Parlamentets administration kontrasignerede meddelelsen den 26. september 1995, og den 28. september 1995 blev den modtaget af SERS. Parlamentet udtrykte hverken i selve meddelelsen eller i et vedføjet dokument nogen form for forbehold vedrørende fristen.

147. Desuden skal det bemærkes, at Parlamentets argument om, at de arbejder, der blev udført for at efterkomme de ændringer, det havde krævet, overhovedet ikke havde medført nogen forsinkelse, ikke er relevant i denne forbindelse. Ifølge den protokol, der er bilagt rammeaftalen, bevirker Parlamentets godkendelse af et ændringsforslag uden videre, at færdiggørelsesfristen forlænges med det i forslaget nævnte tidsrum.

148. Jeg konkluderer heraf, at underskriften på *fiche modicifative PEU 008* på Parlamentets vegne medførte en forlængelse på 20 arbejdsdage af den i rammeaftalens artikel 3, stk. 2, nævnte frist for færdiggørelse.

f) Anvendelse af rammeaftalens artikel 6, stk. 3

149. Som nævnt i punkt 71 ovenfor fremgår det af rammeaftalens artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, at Parlamentet er fritaget for pligten til at betale byggerenter fra det tidspunkt for færdiggørelse i henhold til aftalen, der følger af artikel 3, stk. 2, og artikel 5, stk. 1, sammenholdt med artikel 5, stk. 2 og 3.

150. Det skal herefter afklares, om overskridelsen af dette tidspunkt skyldtes forsømmelighed eller en handling eller undladelse, der kan tilregnes SERS, eller om Domstolen må fastslå, at en sådan overskridelse ikke er berettiget.

151. I betragtning af den måde, hvorpå rammeaftalen er opbygget — først angives i artikel 3, stk. 3, en række, bredt definerede, grunde, der kan give anledning til at indrømme SERS en »yderligere frist« på tre måneder; derpå gives SERS i artikel 5, stk. 2 og 3, yderligere en række muligheder for udskydelse af det tidspunkt, bygningen skal stå færdig i henhold til aftalen — bør artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, efter min opfattelse fortolkes og anvendes restriktivt. I modsat fald ville den beskyttelse, denne bestemmelse giver Parlamentet, være illusorisk.

152. Denne fortolkning forudsætter, at de grunde, der kan berettige en forlængelse af fristen for færdiggørelse i henhold til aftalen, ud over de i artikel 5, stk. 2, opregnede, skal være indlysende, dvs. at de skal være åbenbare og vægtige. SERS har ikke anført sådanne grunde. De argumenter, SERS har gjort gældende vedrørende fortolkningen og anvendelsen af den omhandlede bestemmelse, har frem for alt til formål at begrænse dens rækkevidde.

153. Der er heller intet i sagens akter, der gør det muligt at fastslå, at SERS tog initiativ til at drøfte selskabets vanskeligheder med hensyn til at gøre bygningen færdig, da det blev klart, at dette først ville ske — længe — efter den 31. december 1997. SERS nøjedes med at påberåbe sig de i artikel 5, stk. 2, nævnte forlængelsesgrunde uden at opnå enighed med Parlamentet herom.

154. Hvad dette angår finder jeg Parlamentets skrivelser af 16. september 1997, 6. april 1998 og 5. maj 1998 særligt relevante. Parlamentet gav heri — tilsyneladende med god grund — udtryk for sin bekymring over de følger, forsinkelserne ville få for det forventede og stadig mere udskudte tidspunkt for færdiggørelse. Disse skrivelser blev enten ikke besvaret eller fremkaldte ikke nogen kendelig reaktion i selskabet i dets egenskab af opdragsgiver. I mellemtiden forværredes de økonomiske konsekvenser for Parlamentet som følge af de yderligere forsinkelser.

155. Når der ikke er åbenbare og vægtige grunde til at indrømme en yderligere udskydelse af det i henhold til artikel 5, stk. 2 og 3, fastsatte færdiggørelsestidspunkt, er Parlamentet efter min opfattelse fritaget for pligten til at betale byggerenter fra og med dette tidspunkt, som skal bestemmes nærmere.

g) Sagens omkostninger

156. SERS og Ville de Strasbourg har i det indlæg, hvori de har rejst formalitetsindsigelse, nedlagt påstand om, at Parlamentet tilpligtes at betale sagens omkostninger samt tilpligtes at betale en erstatning på 20 000 EUR. Som led i deres påstande vedrørende sagens realitet har SERS og Ville de Strasbourg nedlagt påstand om, at Parlamentet tilpligtes at betale sagens omkostninger samt at betale en erstatning på 300 000 FRF.

157. Parlamentet har nedlagt påstand om, at SERS og Ville de Strasbourg tilpligtes at betale sagens omkostninger.

158. Hertil bemærkes, at Domstolen ifølge procesreglementets artikel 69, stk. 3, kan pålægge en part at erstatte de udgifter, denne part har påført den anden part, hvis dette efter Domstolens skøn er sket unødvendigt eller af ond vilje. Da imidlertid hverken SERS eller Ville de Strasbourg har underbygget deres påstande på dette punkt med overbevisende faktiske omstændigheder og argumenter, og da der intet er fremkommet under retsforhandlingerne, der kan danne grundlag for at rette en sådan kritik mod Parlamentet, må påstandene forkastes.

159. Da den afgørelse, Domstolen træffer, ikke løser den foreliggende tvist, skal der først tages stilling til sagens omkostninger, når der afsiges endelig dom.

V — Forslag til afgørelse

160. På baggrund af det foranstående foreslår jeg Domstolen, at den træffer følgende afgørelse:

»1. Med hensyn til formaliteten

a) Den formalitetsindsigelse, Société d'aménagement et d'équipement de la Région de Strasbourg (SERS) og Ville de Strasbourg i henhold til artikel 91, stk. 1, i Domstolens procesreglement har rejst mod Europa-Parlamentets søgsmål, afvises.

b) Den af SERS og Ville de Strasbourg fremsatte modpåstand vedrørende Forligsudvalgets udtalelse kan antages til realitetsbehandling.

c) Den del af Europa-Parlamentets søgsmål, der rækker ud over Forligsudvalgets udtalelse, kan ligeledes antages til realitetsbehandling.

2. Med hensyn til realiteten

a) Tidspunktet for færdiggørelse af bygning IPE IV i henhold til aftalen er den 31. december 1997, i givet fald udskudt af en af de grunde, der er angivet i artikel 5, stk. 2 og 3, i den rammeaftale, som er indgået mellem Europa-Parlamentet på den ene side og SERS og Ville de Strasbourg på den anden side. Den af SERS og Ville de Strasbourg nedlagte modpåstand vedrørende afdeling V.3 i Forligsudvalgets udtalelse savner følgelig grundlag.

b) Ifølge rammeaftalens artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, begynder det tidsrum, hvori Europa-Parlamentet er fritaget for pligten til at betale byggerenter, på det tidspunkt for færdiggørelse i henhold til aftalen, der følger af artikel 3,

stk. 2, og artikel 5, stk. 1, sammenholdt med artikel 5, stk. 2 og 3. Denne fritagelse er imidlertid undergivet to alternative betingelser:

— den forsinkelse, der fører til overskridelse af færdiggørelsestidspunktet i henhold til aftalen, skal være en følge af handlinger, som kan tilregnes SERS,

eller

— den kan ikke anses for berettiget af den domstol, hvortil der henvises i artikel 29, i det foreliggende tilfælde De Europæiske Fællesskabers Domstol.

c) SERS og Ville de Strasbourg kan ikke påberåbe sig force majeure, således som dette udtryk er anvendt i rammeaftalens artikel 5, stk. 2, for så vidt angår den omstændighed:

— at den første udbudsrunde vedrørende bygning IPE IV's fundament slog fejl

— at visse virksomheder, der deltog i byggeriet, herunder navnlig DRE-Lefort-Francheteau-koncernen, ikke opfyldte deres forpligtelser

— strejker, samt

— lukning af veje på grund af frost.

d) SERS og Ville de Strasbourg kan påberåbe sig, at der indtraf ugunstigt vejrlig, således som dette udtryk er anvendt i rammeaftalens artikel 5, stk. 2. Domstolen udpeger ved kendelse en sagkyndig, der afgiver udtalelse om følgende spørgsmål:

— Var det ugunstige vejrlig, som SERS gav meddelelse om, af væsentlig negativ betydning for den kritiske tidsplan for byggeriet under hensyn til, at dette skulle være færdiggjort senest den 31. december 1997?

— Hvor stor en forsinkelse var der i bekræftende fald tale om, regnet i antal arbejdsdage?

e) SERS og Ville de Strasbourg kan ikke påberåbe sig, at der forelå administrative påbud, således som dette udtryk er anvendt i rammeaftalens artikel 5, stk. 2.

f) I overensstemmelse med rammeaftalens artikel 5, stk. 3, indrømmes SERS ved den på Europa-Parlamentets vegne behørigt underskrevne fiche modificative PEU 008 en forlængelse på 20 arbejdsdage af fristen for færdiggørelse i henhold til aftalen.

g) SERS har ikke påvist åbenbare og vægtige omstændigheder, der kan begrunde en yderligere udskydelse af det i henhold til artikel 5, stk. 2 og 3, fastsatte færdiggørelsestidspunkt. Europa-Parlamentet er følgelig i henhold til rammeaftalens artikel 6, stk. 3, sidste afsnit, fritaget for pligten til at betale byggerenter fra og med dette tidspunkt, der nærmere skal fastsættes.«